

STEVEN PINKER

Aydınlanma Şimdi

27 sayfalık görselleştirilmiş geniş özet

16 özgün bölüm gravürü · Gündelik örnekler

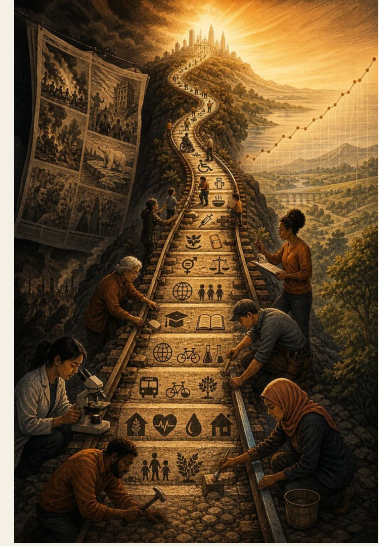
Ana fikirler · Eleştiriler · Akılda kalan sahneler

Özgün eserin yerini tutmayan açıklamalı okuma rehberi

OKUMAYA BAŞLAMADAN ÖNCE

Bu rehberin pusulası

Steven Pinker kötü haberleri inkâr etmiyor; ölçeği değiştirmeyi öneriyor. Bugünün manşetini yüzyıllık grafiklerle yan yana koyduğumuzda insan ömrü, çocuk ölümü, aşırı yoksulluk, eğitim ve birçok güvenlik ölçüsünde büyük ilerleme görürüz. Kitabın cesur iddiası, bu ilerlemenin kendiliğinden değil akıl, bilim, hümanizm ve sorun çözme kurumları sayesinde geldiğidir. Bu rehber yetmiş beş grafiğin arkasındaki hikâyeyi gündelik örneklerle anlatır. Aynı zamanda seçilen göstergenin, başlangıç tarihinin ve ortalamanın kimi görünmez bırakabileceğini sorar. İyimserlik yerine koşullu umut sunar: İşe yarayanı gör, bedeli saklama, ilerlemeyi garanti sanma.

Bu kitap iyimserlik hapı mı?

Pinker'in kitabı 'Her şey harika' demez. Ana sorusu daha ölçülüdür: İnsanların iyi yaşamasını sağlayan göstergeler uzun dönemde hangi yönde değişti ve hangi fikirlerle kurumlar bu değişime katkı verdi?

Bir grafiğin yükselmesi odadaki acıyı susturmaz. Dünya ortalaması iyileşirken belirli ülke, sınıf veya kuşak gerileyebilir. Bu özet her başarı bölümünde üç pencere açacak: Genel eğilim, gündelik anlam ve görünmeyen bedel.

İlerleme bir doğa yasası değildir. Salgın, savaş, otoriterleşme ve iklim krizi kazanımları geri çevirebilir. Kitabın en yararlı biçimi zafer marşı değil, hangi yöntemlerin işe yaradığını gösteren bakım kılavuzudur.

KULLANIM ÖNERİSİ

Bir oturuşta bitirmek zorunda değilsiniz; her gravür bir sonraki durak için hafıza kancasıdır.

YOL HARİTASI

21 durakta kitabın bütünü

01	Bu kitap iyimserlik hâpı mı?	12	Bilgi ve yaşam kalitesi: Daha çok okul, daha çok boş zaman
02	Dört ayaklı masa: Akıl, bilim, hümanizm, ilerleme	13	Mutluluk neden ömür kadar net yükselmiyor?
03	Evren bize yardım etmiyor: Entropi, evrim ve bilgi	14	Büyük tehditler: Nükleer savaş, iklim ve yapay zekâ
04	Neden dünya kötüleşiyor gibi hissediyoruz?	15	Akıl neden akıllı insanlarda bile tökezler?
05	Hayat ve sağlık: Doğum günü neden tarihsel başarıdır?	16	Bilim: Beyaz önlük değil, hata düzeltme düzeni
06	Dolu tabak ve kalabalık şehir	17	Hümanizm: Kutsal slogan değil, acıyı azaltma ölçüsü
07	Zenginlik ile eşitsizlik aynı grafik değil	18	Pinker nerede güçlü, nerede tartışmalı?
08	Çevre: Zenginleşince kendiliğinden temizlenir mi?	19	Koşullu umut için dört adım
09	Barış: Savaş görüntüleri artarken savaş azalabilir mi?	20	Bir dakikalık harita
10	Güvenlik: Günlük hayatın görünmez mühendisliği	21	Akılda kalacak beş görüntü
11	Demokrasi ve eşit haklar: Kâğıttaki yasa neden yetmez?		

YENİ BÖLÜM

BİRİNCİ KISIM · AYDINLANMA FİKRİ

BU BÖLÜMÜN DURAKLARI

- Dört ayaklı masa: Akıl, bilim, hümanizm, ilerleme
- Evren bize yardım etmiyor: Entropi, evrim ve bilgi
- Neden dünya kötüleşiyor gibi hissediyoruz?

Bu ara sayfa metni uzatmak için değil, zihinde yön duygusu kurmak için var. Sağdaki gravürü bölümün hafıza kapısı olarak kullanın; soldaki başlıklar ilerledikçe aynı ana sorunun farklı yüzlerini gösterecek.

BİRİNCİ KISIM · AYDINLANMA FİKRİ

02. DURAK

Dört ayaklı masa: Akıl, bilim, hümanizm, ilerleme

Akıl, bilim, hümanizm ve ilerleme fikri birlikte durduğunda sorun çözme masası dengelenir.

Pinker Aydınlanma'yı tek filozofun veya tek ülkenin malı değil, dört fikir ailesi olarak anlatır. Akıl, iddiayı gelenek ve otorite yerine gerekçeyle sınar. Bilim, dünyaya bakıp yanılgıyı ölçer. Hümanizm, insan ve duyarlı canlıların iyiliğini amaç yapar. İlerleme, sorunların çözülebileceğini kabul eder.

Dört ayaktan biri eksikse masa sallanır. Akıl amaç vermeden yalnız araç hesaplayabilir. Hümanizm olmadan bilim daha etkili silah üretmeye hizmet edebilir. Bilim olmadan iyi niyet etkisiz hatta zararlı politika kurabilir.

İlerleme inanç değildir; karşılaştırma iddiasıdır. Bebeklerin daha az ölmesi, insanların daha uzun yaşaması veya şiddetin azalması ölçülebilir. 'Geçmiş daha iyiydi' nostaljisi de 'gelecek kesin parlak' heyecanı da veriye çağırılır.

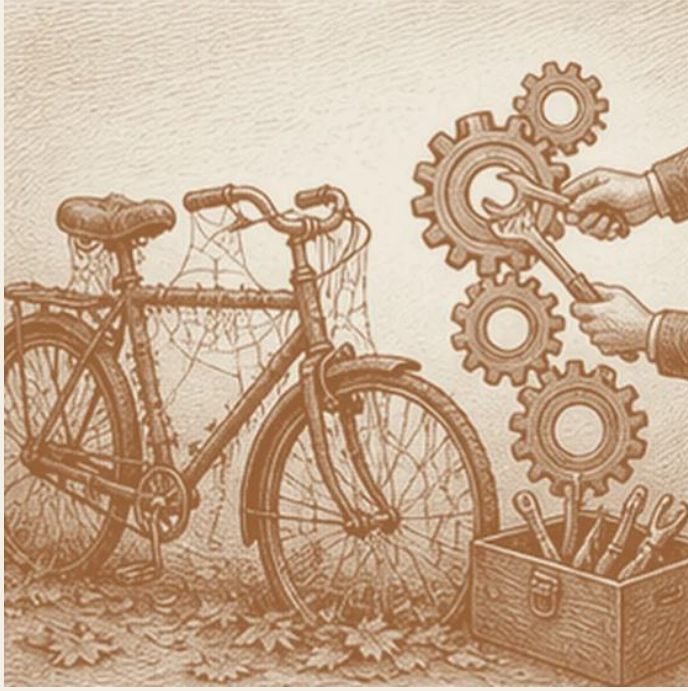
Bu fikirler Avrupa Aydınlanması içinde güçlenmiştir ama akıl, merhamet ve gözleme dayalı düşünme yalnız Avrupa'ya ait değildir. Kitabın Batı merkezli anlatısı, başka kültürlerin katkılarını daha az görünür kılabilir.

Akılda kalacak masa şudur: İyi amaç, güvenilir bilgi, açık gerekçe ve düzeltilebilir kurum aynı yüzeyi taşır.

BİRİNCİ KISIM · AYDINLANMA FİKRİ

03. DURAK

Evren bize yardım etmiyor: Entropi, evrim ve bilgi

Düzen kendiliğinden korunmaz; bilgi ve bakım kesildiğinde bisiklet gibi kurumlar da paslanır.

Pinker neden ilerlemenin otomatik olmadığını üç fikirle açıklar. Entropi, düzenin kendiliğinden dağılma eğilimini hatırlatır. Ev temizlenmezse tozlanır; köprü bakılmazsa aşınır; kurum denetlenmezse bozulabilir.

Evrime bizi mutlu etmek için tasarlanmamıştır. Hayatta kalmaya ve üremeye yarayan dürtüler bırakmıştır; bunlar işbirliği kadar kıskançlık, grupçuluk ve saldırganlık da üretebilir. Doğal olan her şey iyi değildir.

Bilgi, enerjiyi hedefli kullanıp düzene dönüştürmemizi sağlar. Aşı tarifi, kanalizasyon planı veya deprem yönetmeliği maddi dünyada fark yaratır. Bilgi kopyalanabilir; bir çözüm başka yerde yeniden kullanılabilir.

Bu üçlü kadercilik değildir. Evrenin bize ücretsiz düzen vermediğini, iyiliğin bakım ve öğrenme istediğini söyler. İlerleme, yokuş aşağı yuvarlanmak değil, sürekli pedal çevirmektir.

Gündelik görüntü bakımsız bisiklettir. Sürmeyi bıraktınca yalnız durmaz; paslanır. Toplumsal kazanımlar da bakım görmezse gerileyebilir.

Neden dünya kötüleşiyor gibi hissediyoruz?

Manşet tek çarpıcı olayı, uzun dönemli grafik ise olayların yıllar içindeki yönünü gösterir.

Haber, sıradan biçimde çalışan milyonlarca olayı değil, yeni ve çarpıcı sapmayı seçer. Dünyanın milyonlarca uçak güvenle indi cümlesi haber değildir; tek kaza bütün ekranı kaplar. Zihin bu seçilmiş örneklerden dünyanın tamamı hakkında hüküm verir.

Yakınlık ve canlı görüntü riski büyütür. Uzak ülkedeki saldırıyı anında görürüz; geçen yüzyıldaki yüksek günlük şiddeti aynı duyguyla yaşamayız. Geçmiş istatistik, bugün video olarak gelir.

Kötü haber yanlılığı gerçek sorunu icat etmez. Savaş ve afet vardır. Yanlılık, sıklığını ve yönünü sezgisel olarak yanlış tahmin etmemize yol açabilir. Manşet durumun fotoğrafı, uzun seri filmin gidişidir.

Pinker ilerleme korkusu veya 'progressophobia' dediği tavrı eleştirir. Fakat eleştiren herkes veriye düşman değildir; ortalamanın eşitsizliği gizlediğini veya seçilen başlangıç tarihinin sonucu değiştirdiğini haklı olarak sorabilir.

En iyi alışkanlık iki ekran açmaktır: Bugünün acil haberi ve uzun dönemli eğilim. Biri olmadan kayıtsız, öteki olmadan umutsuz olabiliriz.

YENİ BÖLÜM

İKİNCİ KISIM · İLERLEMİYİ ÖLÇMEK

BU BÖLÜMÜN DURAKLARI

- Hayat ve sağlık: Doğum günü neden tarihsel başarıdır?
- Dolu tabak ve kalabalık şehir
- Zenginlik ile eşitsizlik aynı grafik değil
- Çevre: Zenginleşince kendiliğinden temizlenir mi?
- Barış: Savaş görüntüleri artarken savaş azalabilir mi?
- Güvenlik: Günlük hayatın görünmez mühendisliği
- Demokrasi ve eşit haklar: Kâğıttaki yasa neden yetmez?
- Bilgi ve yaşam kalitesi: Daha çok okul, daha çok boş zaman
- Mutluluk neden ömür kadar net yükselmiyor?

Bu ara sayfa metni uzatmak için değil, zihinde yön duygusu kurmak için var. Sağdaki gravürü bölümün hafıza kapısı olarak kullanın; soldaki başlıklar ilerledikçe aynı ana sorunun farklı yüzlerini gösterecek.

İKİNCİ KISIM · İLERLEMİYİ ÖLÇMEK

05. DURAK

Hayat ve sağlık: Doğum günü neden tarihsel başarıdır?

Bugün sıradan görünen birinci yaş günü, çocuk ölümlerinin azalmasıyla mümkün olan büyük tarihsel başarıdır.

Geçmişte çok sayıda çocuk beşinci yaşını göremiyordu. Temiz su, kanalizasyon, aşılama, doğum bakımı, antibiyotik ve daha iyi beslenme bu riski büyük ölçüde azalttı. Ortalama ömrün uzaması yalnız yaşlıların daha çok yaşaması değil, erken ölümlerin azalmasıdır.

Birinci yaş günündeki mum bugün sıradan görünür. Tarihsel açıdan bu sıradanlık dev başarıdır. Aileler çocuklarının yaşamasını daha çok bekleyebilir, kadınlar doğumda daha az ölür, enfeksiyonlar kader olmaktan uzaklaşır.

Sağlık ilerlemesi tek bir dâhinin buluşu değildir. Laboratuvar bilgisi, hemşirelik, kamu altyapısı, eğitim, dağıtım ve güven birlikte çalışır. Aşının bulunması ile her köye ulaşması ayrı başarıdır.

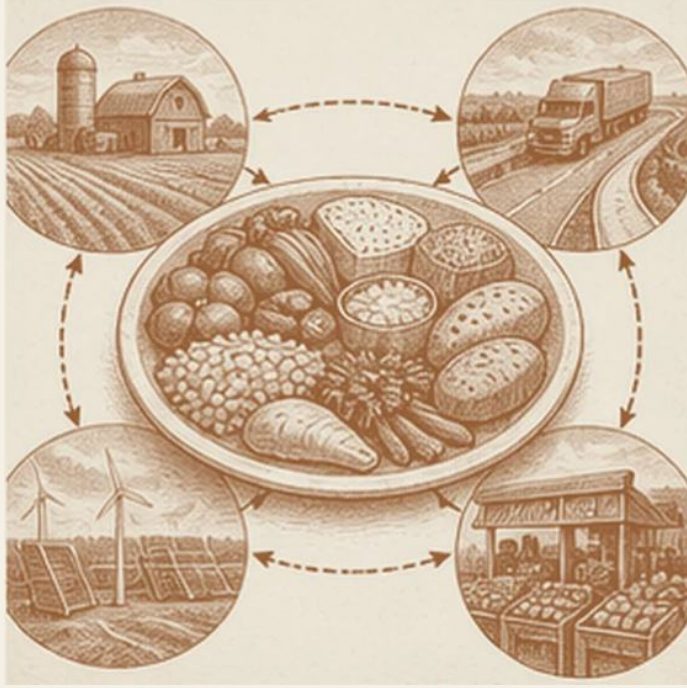
Ortalama yükselirken eşitsizlik sürebilir. Yoksul mahalle, savaş bölgesi veya ayrımcılığa uğrayan grup aynı kazanımı yaşamayabilir. Ayrıca uzun yaşam, kronik hastalık ve bakım ihtiyacını yeni toplumsal görevlere dönüştürür.

Pinker'in güçlü noktası, sağlık mucizesini görünür kılmasıdır. Kör noktası, bu mucizenin siyasal mücadele, kamu yatırımı ve eşit erişim gerektirdiğini zaman zaman hızlı geçmesidir.

İKİNCİ KISIM · İLERLEMİYİ ÖLÇMEK

06. DURAK

Dolu tabak ve kalabalık şehir

Dolu tabak; tarım bilgisi, ulaşım, enerji, ticaret ve erişim kurumlarının birlikte kurduğu zincirdir.

Kıtlık insanlık tarihinde sık tekrarlandı. Tarım verimi, gübre, sulama, ulaşım, soğuk zincir ve ticaret daha fazla insanın beslenmesini mümkün kıldı. Gıda yalnız tarlada üretilmez; bozulmadan doğru yere ulaşması gerekir.

Pinker nüfus artarken kişi başına düşen gıdanın da artabildiğini vurgular. Bu, kaynakların sihirli biçimde sınırsız olduğu anlamına gelmez. Bilgi ve kurum, aynı toprak ve emekten daha çok ürün çıkarabilir.

Dolu market rafı dağıtım adaletini kanıtlamaz. İnsanlar yiyecek bulunan şehirde parasızlık, savaş veya siyasi engel yüzünden aç kalabilir. Açlık çoğu zaman yalnız üretim değil erişim ve iktidar sorunudur.

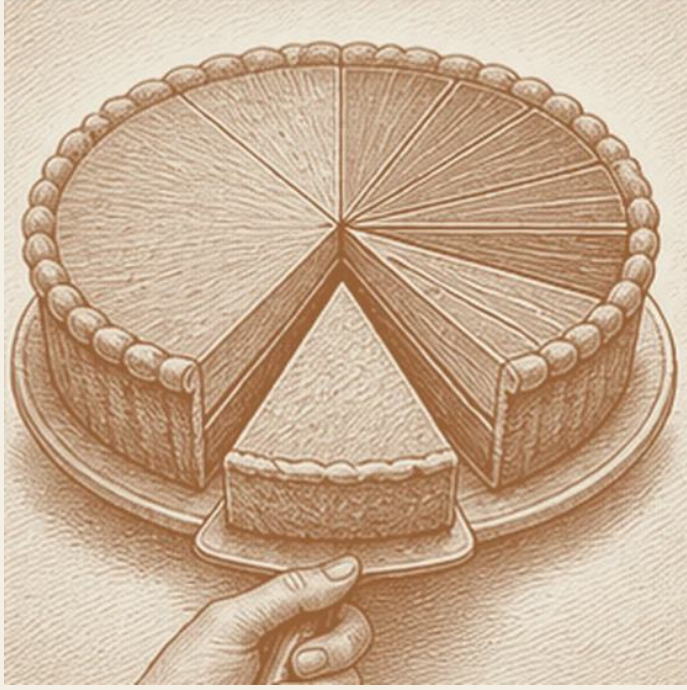
Tarım başarısının çevresel bedeli de vardır: Toprak kaybı, su kullanımı, gübre kirliliği ve biyolojik çeşitlilik baskısı. İlerlemeyi sürdürmek, aynı başarıyı daha az zarar ile üretmek demektir.

Bir somun ekmeği yalnız fırıncının işi olarak değil, tohum, çiftçi, yol, enerji, bilgi ve barış zinciri olarak görün. Zincirin her halkası ilerlemenin bakım ister hâlidir.

İKİNCİ KISIM · İLERLEMEYİ ÖLÇMEK

07. DURAK

Zenginlik ile eşitsizlik aynı grafik değil

Yoksulluğun azalması, toplam zenginliğin artması ve eşitsizliğin değişmesi üç ayrı grafikte izlenmelidir.

Bir köyde herkesin geliri iki katına çıkabilir ama en zenginin geliri on kat artarsa yoksulluk azalırken eşitsizlik büyüyebilir. Bu iki cümle aynı anda doğru olabilir. Tartışmanın karışması, farklı grafikleri tek kelimeyle anlatmaktan doğar.

Pinker mutlak yoksulluğun azalmasına ve dünya gelirinin uzun dönemde büyümesine dikkat çeker. Elektrik, ulaşım, dayanıklı ev eşyası ve iletişim daha çok insana ulaşmıştır. Maddi rahatlık yalnız lüks değil, zamandan ve bedensel emekten tasarruftur.

Eşitsizliğin neden önemsendiğini de küçümsememek gerekir. Para siyasi güç, eğitim, güvenli mahalle ve uzun yaşam satın alabiliyorsa dağılım yalnız kıskançlık değildir. Ortalama gelir artarken fırsat uçurumu toplumu bölebilir.

Aşırı yoksulluk ölçümünde kullanılan eşik, fiyat hesabı ve veri kalitesi tartışılabilir. Bir eşiğin üstüne çıkmak rahat yaşam anlamına gelmez. Grafiğin başarısını kutlarken çizginin hemen üstündeki kırılmalıyı görmek gerekir.

Dengeli soru şudur: Pasta büyüdü mü, en alttakinin dilimi gerçekten büyüdü mü, karar masasına kim oturabiliyor? Üçü ayrı ölçüdür.

İKİNCİ KISIM · İLERLEMEYİ ÖLÇMEK

08. DURAK

Çevre: Zenginleşince kendiliğinden temizlenir mi?

Bazı çevre sorunları politika ve teknolojiyle azalabilir; iklim ve tür kaybı geri döndürülemez sınırlar nedeniyle daha acildir.

Pinker bazı kirlilik türlerinin toplum zenginleştikçe ve düzenleme yaptıkça azalabildiğini gösterir. Şehir havası, nehir kirliliği ve orman korumasında politika ile teknoloji gerçek iyileşmeler yaratmıştır. Çevre felaketi kaçınılmaz kader değildir.

Fakat 'önce kirlet, sonra temizlersin' güvenli reçete değildir. İklim değişikliği, tür kaybı ve geri döndürülemez ekosistem çöküşleri yerel dumandan farklıdır. Zararın bir kısmı zengin ülke tüketimi için başka bölgeye taşınabilir.

Pinker nükleer enerji ve teknolojik yeniliği iklim çözümünde önemli görür. Bu araçlar ciddi seçeneklerdir; enerji verimliliği, yenilenebilir kaynak, şebeke, talep değişimi ve adil geçişle birlikte değerlendirilmelidir.

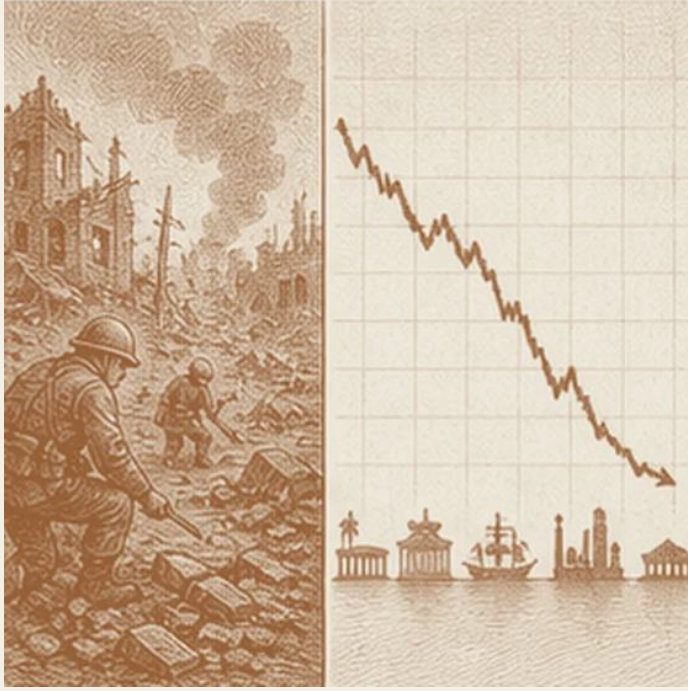
İlerleme anlatısı burada en sıkı sınavını verir. Geçmişte çözdüğümüz sorunlar gelecekteki otomatik çözmez. Fakat çözüm üretme kapasitesini görmek, felç edici kıyamet dili yerine ölçülebilir hedef kurmaya yardım edebilir.

İyi çevre umudu, doğanın kendini toparlayacağına güvenmek değil; fiziksel sınırları kabul edip kurum ve teknolojiyi hızlıca değiştirmektir.

İKİNCİ KISIM · İLERLEMİYİ ÖLÇMEK

09. DURAK

Bariş: Savaş görüntüleri artarken savaş azalabilir mi?

Tek savaşın dehşeti ile uzun dönemli savaş eğilimi aynı anda görülmeli; biri ötekini susturmamalıdır.

Her savaş görüntüsü korkunçtur. Pinker uzun tarihsel serilerde devletler arası savaş ve savaşta ölüm oranlarının bazı dönemlerde belirgin biçimde azaldığını savunur. Bu, savaşın bittiği veya eğilimin geri dönemeyeceği anlamına gelmez. Oran ile toplam sayı ayrımı önemlidir. Dünya nüfusu büyürken mutlak ölüm ve nüfusa oran farklı hikâye anlatabilir. Başlangıç yılı da sonucu değiştirir; özellikle büyük savaşların hemen sonundan başlamak düşüşü dramatikleştirebilir.

Bariş yalnız iyi niyetle kurulmaz. Ticaret, uluslararası kurumlar, demokratik denetim, caydırıcılık, insan hakları normları ve savaşın maliyetini görünür kılan iletişim birlikte etkili olabilir. Hangisinin ne kadar etkili olduğu tartışmalıdır.

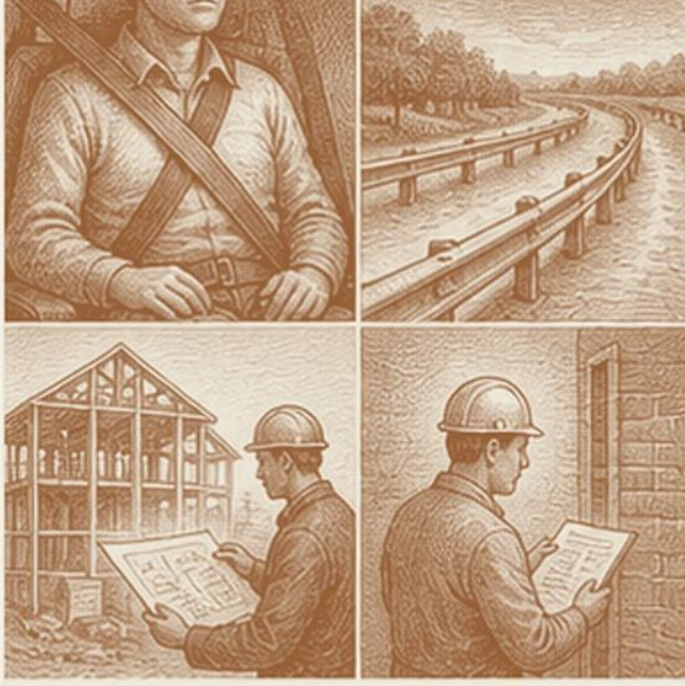
Sömürge şiddeti, iç savaş, devlet baskısı ve yerinden edilme yalnız devletler arası savaş sayısına bakınca kaybolabilir. Geniş güvenlik resmi farklı şiddet türlerini ayrı ayrı ölçmelidir.

Dengeli sonuç: İnsanlık savaşmaya mahkûm değildir; bariş da kendi kendine duran sessizlik değildir. Her kuşak kurumları yeniden işletir.

İKİNCİ KISIM · İLERLEMİYİ ÖLÇMEK

10. DURAK

Güvenlik: Günlük hayatın görünmez mühendisliği

Yönetmelik, emniyet kemeri ve denetim gibi sıkıcı ayrıntılar gerçekleşmeyen kazaların görünmez mühendisliğini kurar.

Trafik kazası, işyeri ölümü, yangın ve zehirlenme geçmişte daha sık kader sayılırdı. Emniyet kemeri, hız sınırı, çocuk koltuğu, bina yönetmeliği ve ürün standardı gündelik hayatı daha güvenli hâle getirdi.

Bu başarılar sıkıcıdır çünkü gerçekleşmeyen olay görünmez. Sağlam korkuluk yüzünden düşmeyen kişi haber olmaz. Pinker'in grafikleri görünmez önlemlerin toplam etkisini gösterir.

Terör saldırıları ise nadir olsa bile kasıtlı, dramatik ve sembolik oldukları için risk algısını büyütür. İnsan uçaktan korkup daha tehlikeli kara yoluna yönelebilir. Duygusal korku ile istatistiksel risk farklı davranır.

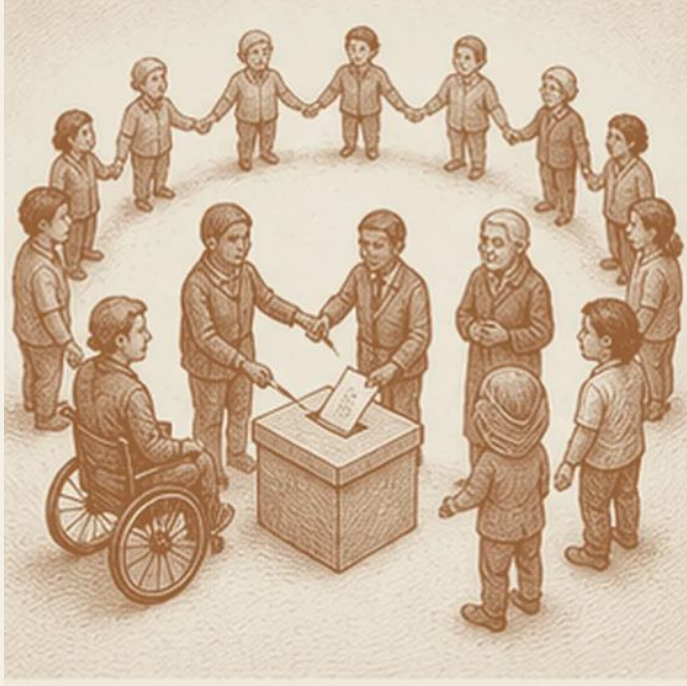
Risk oranı düşük demek mağdurun acısını küçültmez. Politika, korkuya kapılmadan gerçek tehdidi azaltmalı; aşırı tepkiyle hakları ve başka güvenlik alanlarını zedelememelidir.

Güvenlik ilerlemesinin sırrı kahramanlık değil, ayrıntıdır. Bir vida standardı, net etiket ve bağımsız denetim binlerce hayatın görünmez koruyucusu olabilir.

İKİNCİ KISIM · İLERLEMEYİ ÖLÇMEK

11. DURAK

Demokrasi ve eşit haklar: Kâğıttaki yasa neden yetmez?

Hakların genişlemesi yalnız fikirlerin değil, dışlanan insanların örgütlü mücadelesi ve kurum değişiminin sonucudur.

Daha çok insanın oy hakkı kazanması, köleliğin hukuken kaldırılması, kadın ve azınlık haklarının genişlemesi büyük tarihsel değişimlerdir. Pinker bunları hümanist çemberin genişlemesi olarak okur: Başkasının acısı daha çok insan için ahlaki mesele olur.

Yasa değişikliği vazgeçilmezdir ama gündelik uygulama hemen değişmeyebilir. Oy hakkı kâğıtta varken sandığa erişim engellenebilir; ayrımcılık yasaklanırken işe alım ve konut piyasasında sürebilir.

İlerleme çoğu kez kendiliğinden akıl zaferi değil, dışlanan insanların örgütlü mücadelesiyle gelir. Kitabın kurum ve fikir vurgusu, grev, protesto, sivil itaatsizlik ve bedel ödeyen hareketleri bazen arka plana iter.

Demokrasi yalnız seçim sayısı değildir. Basın özgürlüğü, yargı bağımsızlığı, muhalefet hakkı, barışçıl iktidar değişimi ve azınlığın korunması birlikte gerekir. Sandık otoriterliği tek başına engellemez.

İlerleme grafiğinin arkasında insanlar vardır. Çizgi yükseldiyse birileri 'Bu adaletsiz' deyip mevcut düzeni değiştirmek için risk almıştır.

İKİNCİ KISIM · İLERLEMİYİ ÖLÇMEK

12. DURAK

Bilgi ve yaşam kalitesi: Daha çok okul, daha çok boş zaman

Okuryazarlık ve zaman kazandıran teknoloji, insanın yalnız hayatta kalmak yerine kendi kararlarına alan açabilir.

Okuryazarlık ve eğitim dünya genelinde genişledi. İnsan yalnız kitap okumaz; ilaç etiketini, oy pusulasını, sözleşmeyi ve teknik kılavuzu da okuyabilir. Bilgi günlük bağımsızlığı artırır.

Teknoloji ev işlerinin bir bölümünü hafifletti, ulaşımı hızlandırdı ve iletişimi ucuzlattı. Bir çamaşır makinesi felsefi görünmez ama özellikle ücretsiz ev emeği taşıyan kişinin saatlerini geri verebilir.

Boş zamanın artması otomatik olarak iyi yaşam üretmez. Ekran ekonomisi dikkati parçalayabilir, güvencesiz iş çalışma saatini belirsizleştirebilir. Ortalama boş zaman, ikinci iş yapan veya bakım yükü taşıyan insanın deneyimini saklayabilir.

Eğitim yılı artarken öğrenme kalitesi aynı kalmayabilir. Diploma, eleştirel düşünme ve temel beceri garantisi değildir. Pinker'in ilerleme çizgisi, içerik ve dağılım sorularıyla tamamlanmalıdır.

Yine de büyük resmi küçümsememek gerekir. Daha fazla insan bilgiye ulaşabiliyor, kendi hayatı hakkında karar verebiliyor ve yalnız hayatta kalmanın ötesinde uğraşlara zaman ayırabiliyor.

İKİNCİ KISIM · İLERLEMİYİ ÖLÇMEK

13. DURAK

Mutluluk neden ömür kadar net yükselmiyor?

Ömür, sağlık ve gelir artabilir; mutluluk karşılaştırma, ilişki ve anlam nedeniyle aynı düz çizgide ilerlemeyebilir.

İnsanlar daha uzun, sağlıklı ve zengin yaşarken mutluluk aynı hızda yükselmeyebilir. Çünkü zihin mutlak düzeye değil karşılaştırmaya ve beklentiye duyarlıdır. Dün lüks olan bugün normal olur; komşunun durumu yeni ölçüye dönüşür.

Gelir yoksullukta büyük fark yaratır. Güvenli ev, yiyecek ve sağlık imkânı mutluluğu etkiler. Temel ihtiyaçlardan sonra ilişkinin, ruh sağlığının, güvenin ve anlamın payı büyür. Para önemsiz değildir; bütün hikâye de değildir.

Pinker yalnızlık ve intihar gibi karanlık göstergeleri de tartışır. Burada veri tanımı ve ülke farkı çok önemlidir. Ruhsal acıyı tek bir uygarlık çizgisine indirgemek, kişinin ihtiyacını görünmez yapabilir.

Modern özgürlük daha çok seçenek sunar; seçenek yükü ve başarısızlık hissi de yaratabilir. İnsan eski baskıdan kurtulurken yeni performans ölçülerine bağlanabilir. İlerleme, insanların sürekli neşeli olması değil; daha az önlenabilir acı, daha çok seçim ve iyi hayatı kurmak için daha geniş imkân demektir. O imkânın nasıl yaşandığı ayrı sorudur.

YENİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ KISIM · AKIL, BİLİM, HÜMANİZM

BU BÖLÜMÜN DURAKLARI

- Büyük tehditler: Nükleer savaş, iklim ve yapay zekâ
- Akıl neden akıllı insanlarda bile tökezler?
- Bilim: Beyaz önlük değil, hata düzeltme düzeni
- Hümanizm: Kutsal slogan değil, acıyı azaltma ölçüsü
- Pinker nerede güçlü, nerede tartışmalı?

Bu ara sayfa metni uzatmak için değil, zihinde yön duygusu kurmak için var. Sağdaki gravürü bölümün hafıza kapısı olarak kullanın; soldaki başlıklar ilerledikçe aynı ana sorunun farklı yüzlerini gösterecek.

ÜÇÜNCÜ KISIM · AKIL, BİLİM, HÜMANİZM

14. DURAK

Büyük tehditler: Nükleer savaş, iklim ve yapay zekâ

Büyük tehditlerde kıyamet felci ile rahvet arasında; olasılık, etki ve ihtiyatı birlikte taşıyan kurumlar gerekir.

İnsanlık kendi sonunu hazırlayabilecek güçler üretti. Nükleer silahlar kısa sürede yıkım, iklim değişikliği uzun vadeli sistemik risk, ileri teknoloji ise yeni belirsizlikler taşır. Pinker korkunun olasılık hesabını bozabileceğini söyler.

Kıyamet kehaneti felç yaratabilir; 'nasıl olsa bitecek' duygusu çözüm emeğini azaltır. Öte yandan iyimserlik de rahvet yaratabilir. Düşük olasılıklı ama dev etkili risklerde ihtiyat ve kurum gerekir.

İklim riski yalnız uzak ihtimal değildir; gözlenen ısınma ve etkiler gerçek, azaltım ihtiyacı acildir. Teknolojik çözüm umudu emisyon kesme sorumluluğunu ertelememelidir. Nükleer enerji tartışması da maliyet, güvenlik ve hızla birlikte yürütülmelidir.

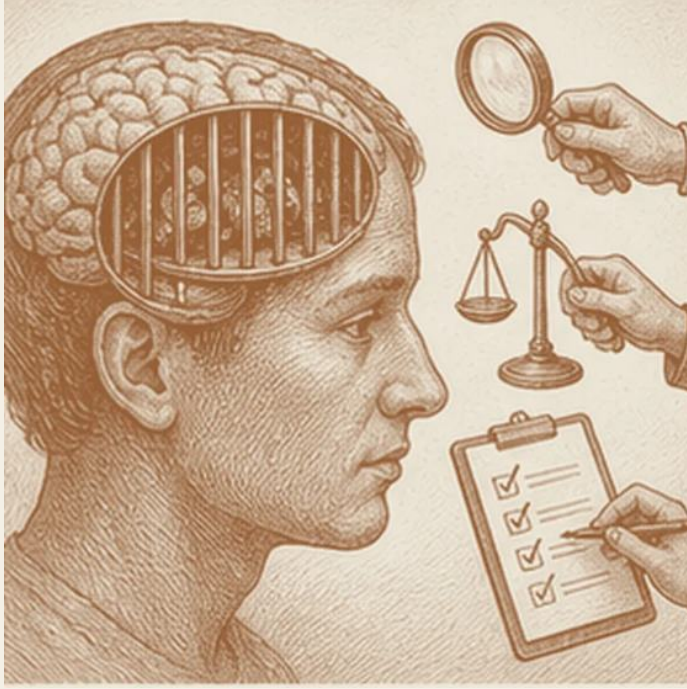
Yapay zekâ konusunda kitap, insan benzeri kötü niyet varsayımlarına kuşkuyla yaklaşır. Bugün daha somut riskler arasında ayrımcılık, dezenformasyon, iş gücü etkisi, gözetim ve güç yoğunlaşması vardır. Uzak senaryo ile mevcut zarar aynı sepette eritilmemelidir.

Akıllı umut, tehlikeyi küçültmez. Riski bileşenlerine ayırır, olasılık ve etkiyi günceller, geri dönüşü zor alanlarda güvenlik payı bırakır.

ÜÇÜNCÜ KISIM · AKIL, BİLİM, HÜMANİZM

15. DURAK

Akıl neden akıllı insanlarda bile tökezler?

Zekâ yanılığı yok etmez; açık ölçüt ve bağımsız denetim akıllı kişisel kimliğin dışına taşır.

Yüksek eğitim, insanı kendi grubunun hatalarından otomatik kurtarmaz. Zihin çoğu kez doğruyu bulmak için değil, ait olduğu grubun savunmasını yapmak için zekâ kullanır. Akıllı insan daha iyi gerekçe üretip daha ustaca yanılabılır.

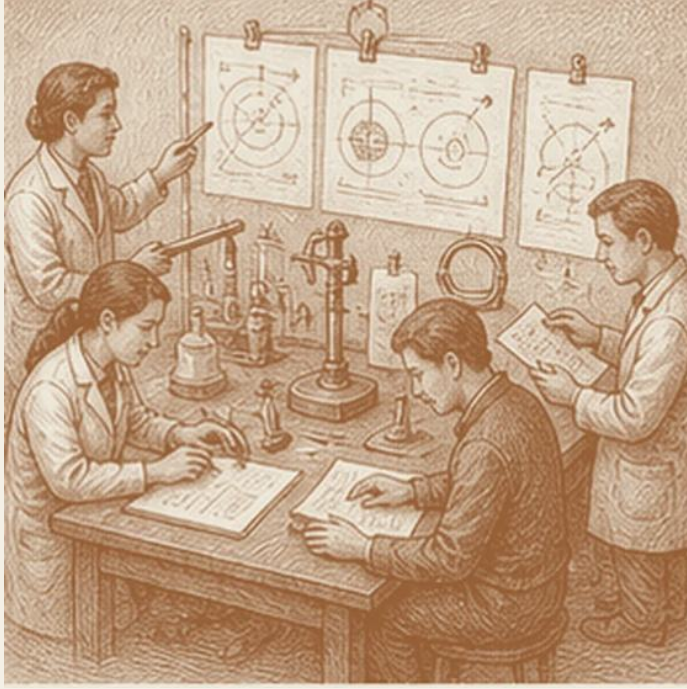
Doğrulama yanılığı sevdiğimiz örnekleri toplar, ters örneği gözden geçirir. Erişilebilirlik yanılığı canlı olayı sık sanır. Grup kimliği, kanıtı takım formasına göre değerlendirir. Pinker bu kusurları akıllı terk etmek için değil, kişisel sezginin üstüne yöntem kurmak için anlatır.

Olasılık dili özellikle zordur. Testin yüzde doksan dokuz doğru olması, pozitif sonucun yüzde doksan dokuz ihtimalle hastalık demek olduğu anlamına gelmeyebilir; hastalığın toplumdaki sıklığı hesabı değiştirir.

İyi kurumlar tartışma, veri, önceden belirlenmiş ölçüt, bağımsız kontrol ve hata kaydı kullanır. Bunlar insanı kusursuz yapmaz; yanılığının tek zihinde kilitli kalmasını önler.

Akıl bir kişilik özelliği değil, pratik olabilir. 'Ben rasyonelim' demek yerine 'Fikrimi değiştirecek kanıt nedir?' diye sormak daha güvenilirdir.

Bilim: Beyaz önlük değil, hata düzeltme düzeni

Bilimin gücü değişmez görünmekte değil, hatayı bulup yeni kanıtla düzeltmeyi kurala bağlamaktadır.

Pinker bilimi Aydınlanma'nın en güçlü motorlarından sayar. Bilim yalnız laboratuvar gerçeği değil; iddiayı dünyayla karşılaştırma, ölçme, tekrar etme ve eleştiriye açma alışkanlığıdır.

Bilimsel sonuçlar değiştiğinde bazıları bunu zayıflık sayar. Oysa yeni veriyle değişmeyen sistem dogmadır. Düzeltme rahatsız edici olabilir; yöntemin çalıştığını da gösterebilir.

Kurumlar kusursuz değildir. Yayın baskısı, çıkar çatışması, tekrarlanamayan sonuç ve eşitsiz kaynak dağılımı bilimi etkiler. Bilim savunusu, bilimin gerçek işleyişini eleştirmekten kaçmamalıdır.

Pinker sosyal bilimlerde de veri ve nedensel düşünmenin önemini vurgular. İnsan değerini ölçüye indirgemedi, hangi politikanın gerçekten işe yaradığını sınamak mümkündür. İyi niyet sonuç yerine geçmez.

Beyaz önlük çıkarıldığında geriye kalan şey, hatayı saklamak yerine bulmayı ödüllendiren düzen olmalıdır. Bilimin kamusal güveni buradan gelir.

ÜÇÜNCÜ KISIM · AKIL, BİLİM, HÜMANİZM

17. DURAK

Hümanizm: Kutsal slogan değil, acıyı azaltma ölçüsü

Hümanizm soyut ihtişam yerine gerçek insanların hayatını, özgürlüğünü ve önlenebilir acısını ölçü alır.

Hümanizm Pinker için insanların refahını, özgürlüğünü ve acıdan korunmasını ahlaki merkeze alır. Bir politikanın görkemli ideale değil, duyarlı varlıkların hayatında ne yaptığına bakar.

Bu ölçü dinî veya millî kimliği zorunlu olarak düşman saymaz. Kimlikler insanlara ilişki ve anlam verebilir. Sorun, soyut grubun şerefi gerçek insanın hayatından daha değerli sayıldığında başlar.

Hümanist çember zamanla kadınları, farklı ırkları, çocukları, cinsel azınlıkları ve hayvan refahını daha çok kapsayabilir. Bu genişleme tamamlanmış değildir; hukuk ile gündelik saygı arasında boşluk kalır.

Pinker'in evrensel insanlık vurgusu güçlüdür. Fakat evrensel dil, belirli grupların yaşadığı özgül tarih ve güç farklarını atlamamalıdır. Herkese aynı davranmak, başlangıç koşulları çok farklıysa adil sonuç vermeyebilir.

Hümanizmi akılda tutmanın en sade yolu şudur: Kurumun, bayrağın veya teorisinin arkasında yaşayan insanı yeniden görünür kılmak.

ÜÇÜNCÜ KISIM · AKIL, BİLİM, HÜMANİZM

18. DURAK

Pinker nerede güçlü, nerede tartışmalı?

Kitabın en güçlü yanı, yalnız manşetle dünya görüşü kurmanın tehlikesini göstermesidir. Uzun dönemli veriler, insanlığın bazı büyük sorunları gerçekten azaltabildiğini ve kurumların fark yarattığını kanıtlar.

Tartışma, hangi göstergenin ilerleme sayıldığı yerde başlar. Ortalama, dağılımı; gelir, ücretsiz bakım emeğini; devletler arası barış, sömürge ve iç şiddeti; uzun yaşam, yaşam kalitesini gizleyebilir. Grafik doğru olsa bile hikâye eksik olabilir.

Pinker eleştirmenlerini zaman zaman akıl karşıtı karamsarlar gibi geniş bir torbaya koyar. Oysa veri seçimi, sömürge tarihi, ekolojik sınır ve eşitsizlik üzerine eleştiri Aydınlanma'nın kendi sorgulama ruhunun parçası olabilir.

İlerlemeyi fikirlerin zaferi olarak anlatmak, sendikaları, kadın hareketini, sömürge karşıtı mücadeleyi ve kamusal yatırımı arka plana itebilir. Akıl ve bilim dünyayı kurumlar ve çatışmalar üzerinden değiştirir.

En verimli okuma ne hayranlık ne reddiyedir. Kitabın grafiğini alın, eksenini kontrol edin, kimin görünmediğini sorun ve işe yarayan mekanizmayı koruyun.

YENİ BÖLÜM

SONUÇ

BU BÖLÜMÜN DURAKLARI

- Koşullu umut için dört adım
- Bir dakikalık harita
- Akılda kalacak beş görüntü

Bu ara sayfa metni uzatmak için değil, zihinde yön duygusu kurmak için var. Sağdaki gravürü bölümün hafıza kapısı olarak kullanın; soldaki başlıklar ilerledikçe aynı ana sorunun farklı yüzlerini gösterecek.

SONUÇ

19. DURAK

Koşullu umut için dört adım

Bir sorun seçin: Trafik ölümü, hava kirliliği, okul başarısı veya aile içi şiddet. Önce bugünkü duygunuza değil, güvenilir uzun seriye bakın. Sorun artıyor mu, azalıyor mu, kimlerde yoğunlaşıyor?

İkinci adım işe yarayan mekanizmayı ayırmaktır. Yasa mı, teknoloji mi, eğitim mi, gelir desteği mi, davranış değişimi mi? 'İnsanlık ilerledi' cümlesi eylem vermez; hangi parçanın çalıştığını bilmek verir.

Üçüncü adım bedeli ve dışarıda kalanı bulmaktır. Ortalama iyileşirken kim geride? Çözüm çevresel veya toplumsal başka zarar üretiyor mu? İlerlemeyi sürdürmek, kör noktayı düzeltmeyi içerir.

Dördüncü adım kazanımı garanti sanmamaktır. Bütçe, denetim, eğitim ve demokratik destek kesilirse çizgi geri dönebilir. Başarı bakım ister.

Bu dört adım iyimserlikten daha dayanıklıdır. Dünya iyi olacak diye inanmaz; insanların ne yaptığında bazı şeylerin gerçekten iyileştiğini araştırır.

20. DURAK

Bir dakikalık harita

Aydınlanma'nın dört fikri akıl, bilim, hümanizm ve ilerlemedir. Entropi düzenin bakım istediğini, evrim doğal olanın iyi olmadığını, bilgi ise sorun çözmenin çoğaltılabilir gücünü gösterir. Manşetler çarpıcı olayı seçtiği için uzun dönemli gelişmeyi kaçırabiliriz.

Pinker ömür, sağlık, gıda, zenginlik, barış, güvenlik, haklar, eğitim ve yaşam kalitesinde büyük ilerlemeler gösterir. Her grafikte dağılımı, görünmeyen emeği, ekolojik bedeli ve seçilen başlangıç tarihini ayrıca sormak gerekir.

İlerleme kaçınılmaz değildir. İnsanların bilgi, kurum, mücadele ve düzeltmeyle ürettiği kırılğan sonuçtur. En dengeli cümle: Dünya birçok ölçüde daha iyi oldu; bu, işimizin bittiği değil, bazı işlerin nasıl yapılabildiğini bildiğimiz anlamına gelir.

SONUÇ

21. DURAK

Akılda kalacak beş görüntü

Dört ayaklı masa: Akıl, bilim, hümanizm, ilerleme. Paslanan bisiklet: Kazanım bakım ister. Manşet ve grafik: Bugün ile uzun dönem farklı ölçeklerdir. Doğum günü mumu: Sıradan hayat tarihsel başarı olabilir. Büyüyen pasta ve farklı dilimler: Zenginlik ile eşitsizlik aynı ölçü değildir.

Bu görüntüler kitabın yüzlerce sayfasını tek slogana indirmez; okurun doğru soruya daha hızlı ulaşmasını sağlar. İyimser misin kötümser misin yerine hangi gösterge, hangi dönem, kimin hayatı ve hangi mekanizma diye sorarsınız.

Pinker'in bıraktığı en iyi rahatsızlık şudur: Umutsuzluk da kanıt istemeyen rahat bir inanç olabilir. Dünya değişebiliyorsa, hangi değişime emek vereceğimiz sorumluluğu bize geri döner.

KAYNAKLAR VE KAPSAM

Neye dayandık, nerede durduk?

- [1] Penguin Random House – Enlightenment Now
- [2] Google Books – bölüm ve grafik görünümü
- [3] Our World in Data – küresel gelişme verileri
- [4] UNDP Human Development Reports
- [5] IPCC – iklim değerlendirme raporları
- [6] World Bank – yoksulluk ve eşitsizlik verileri

TELİF VE SORUMLULUK NOTU

Bu çalışma eğitim ve araştırma amacıyla hazırlanmış özgün bir özet ve yorum rehberidir. Kitabın cümlelerini yeniden üretmez ve özgün eserin yerini tutmaz. Sağlık ve psikoloji başlıkları genel bilgi verir; tanı, tedavi veya kişiye özel profesyonel öneri değildir.

SON CÜMLE

Pinker'in bıraktığı en iyi rahatsızlık şudur: Umutsuzluk da kanıt istemeyen rahat bir inanç olabilir. Dünya değişebiliyorsa, hangi değişime emek vereceğimiz sorumluluğu bize geri döner.